

SOCIAL WORK CARRIED OUT IN SECONDARY SCHOOLS WITH STUDENTS LEFT ORPHANS AND WITHOUT PARENTAL CARE

M.Abdurakhmonova

Associate Professor

Fergana State University

Fergana, Uzbekistan

K.Sharipova

Master's student

Fergana State University

Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: social work, social security, globalization, the elderly, orphans, disabled people, the poor, value.

Received: 10.05.22

Accepted: 12.05.22

Published: 14.05.22

Abstract: The level of development of society is usually determined by the level of attitude of the state to the layer of people in need of help, if we take a broader look at the condition and standard of living of children (orphans, people left without parental care) and the elderly. Assistance to the socially backward - the elderly, orphans, the disabled, lonely, low-income and other categories of the population indicates a high level of development and civilization of society.

This article discusses the process of social work with orphans and students left without parental care in schools.

МАКТАБЛАРДА ЕТИМ ВА ОТА-ОНА ҚАРАМОҒИСИЗ ҚОЛГАН ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН ИЖТИМОЙ ИШ

М.Абдурахмонова

Доцент

Фарғона давлат университети

Фарғона, Ўзбекистон

К.Шаринова

Магистратура талабаси

Фарғона давлат университети

Фарғона, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: ижтимоий иш, ижтимоий таъминот, глобаллашув, қариялар, етимлар, ногиронлар, кам таъминланганлар, кадрият.

Аннотация: Жамият тараққиётининг даражаси, одатда болалар(етимлар, ота-она қарамоғисиз қолганлар) ва қарияларнинг ҳолати ҳамда ўзларини қай даражада ҳис қилишларига янада кенгроқ назар ташлайдиган бўлсак, ёрдамга муҳтож кишилар қатламига давлатнинг муносабати даражаси билан аниқланади. Ижтимоий жиҳатдан ортда қолган – қариялар, етимлар, ногиронлар, ёлғиз кимсалар, кам таъминланганлар ва аҳолининг бошқа тоифаларига кўмаклашиш жамиятнинг юқори даражадаги тараққиёти ва маданиятли эканлигидан далолат беради.

Ушбу мақолада мактабларда етим ва ота-она қарамоғисиз қолган ўқувчилар билан ижтимоий иш жараёни тадқиқ этилган.

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА, ПРОВОДИМАЯ В СРЕДНИХ ШКОЛАХ С УЧАЩИМИСЯ, ОСТАВШИМИСЯ СИРОТАМИ И БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ

М.Абдурахмонова

Доцент

Ферганский государственный университет

Фергана, Узбекистан

К.Шаринова

магистрант

Ферганский государственный университет

Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: социальная работа, социальное обеспечение, глобализация, пожилые люди, сироты, инвалиды, малоимущие, ценность.</p>	<p>Аннотация: Уровень развития общества обычно определяется уровнем отношения государства к слою лиц, нуждающихся в помощи, если мы более широко посмотрим на состояние и уровень жизни детей(сирот, лиц, оставшихся без попечения родителей) и пожилых людей. Помощь социально отсталым – пожилым людям, сиротам, инвалидам, одиноким, малообеспеченным и другим категориям населения свидетельствует о высоком уровне развития и цивилизованности общества.</p> <p>В данной статье рассматривается процесс социальной работы с детьми-сиротами и учащимися, оставшимися без попечения родителей в школах.</p>
--	--

КИРИШ

Бугунги кунда дунё миқёсида кечаётган глобал жараёнлар нафақат иқтисодий-молиявий, балки, ижтимоий-маънавий ҳамда ахлокий кадриятларнинг парчаланишига сабаб бўлмоқда. Жамиятда содир бўлаётган бундай трансформациялар етим ва ижтимоий етим болалар ҳаётида чуқур из қолдирувчи оқибатларга олиб келмоқда. Ҳозирги кунда 7,6 миллиарддан ортиқ дунё аҳолисининг 2,2 миллиард болалардан иборат. Аммо, 2,7 миллион бола ўз оиласи бағрида эмас, институционал муассасаларда тарбияланади. Уларнинг ўртача 10-20% чин етимлар бўлса, мутлақ кўпчилиги (80-90%) ижтимоий етим болалардан иборат.

Мамлакатимизда ижтимоий етимликни камайитириш, етим болалар ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмларини такомиллаштириш, уларнинг муассасани битиргач жадал ижтимоий

мослашуви учун кенг имкониятлар яратиш борасидаги ишларни янги босқичга олиб чиқиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шунингдек, мамлакатимиз Президенти ва ҳукумати томонидан ёшлар сиёсатига катта аҳамият берилмоқда. Бунга мисол қилиб, “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”ни “Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари”ни 4.5-бандидаги вазифаларни келтиришимиз ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 февралдаги “Етим болалар ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни ижтимоий ҳимоя қилишни кучайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4185-сонли Қарори, 2020 йил “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқишга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-6017-сонли Фармони ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалида кўришимиз мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ

Бугунги кунда халқ таълими тизимида жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун 86 та ихтисослаштирилган мактаб ва 21 та мактаб-интернат мавжуд бўлиб, уларда 20 610 нафар бола таълим олмоқда. Шунингдек, жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган ва узоқ муддатли даволанишга муҳтож 13 437 нафар болалар уйда таълим олмоқда. Алоҳида шароитларда тарбиялаш ва таълим беришга муҳтож болаларнинг таълими 2 та ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасасида амалга оширилмоқда. 19 та Меҳрибонлик уйи ва 3 та болалар шаҳарчасида 2 577 нафар етим ҳамда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар тарбияланмоқда.

Демак, етим ва ота-она қаромоғисиз қолган ўқувчилар ижтимоий ҳимояга муҳтож ҳисобланиб, улар қуйидагича туркумланади: ота-она қаровисиз қолган ўқувчилар, ота-оналар ҳарбий ва ажратмаларда бўлган болалар, ота-оналарининг ўлими, ота ёки онанинг озодликдан маҳрум қилиниши, ота-оналарининг руҳий касалликлари, бошпанасизлик кабилар ва ушбу болалар аҳолининг эҳтиёжманд қатламини ташкил этади ҳамда уларга ижтимоий ҳимоя қилишга алоҳида эътибор қаратилади.

Ота-она қаровисиз қолган болалар. Ота-оналарнинг етишмаслиги, йўқлиги болалар учун стрессни келтириб чиқаради. Ота-она узоқ вақт давомида йўқ бўлганида, бола учун ҳаёт янада қийинлашади. Ота-оналарнинг етишмаслик сабаблари ота-онанинг миграциявий ишларда бандлигида, ҳарбий хизмат каби ихтиёрий ҳаракатларида ёки мажбурий равишда, масалан, ота-она касал бўлганида ёки қамоқда бўлганида бўлиши

мумкин. Болалар ота-онадан узоқда бўлганида, уларга кўрсатиладиган ёрдам тури ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Агар бола ғамхўрлик муҳитида, тузилиши, изчиллиги ва олдиндан айтиб бўладиган қоидалари билан жойлаштирилса, у яхши вояга етади. Мактабнинг ижтимоий ишчилари ўқитувчиларга ва синф раҳбарларига ота-онаси йўқ болага зарур ёрдам кўрсатадиган муҳит яратишда ёрдам беришлари мумкин.

М.Руттер ва Д.Куинтон[1] болалар руҳий касалликлари билан боғлиқ олти хавф омиллини аниқладилар, уларнинг учтаси ота-оналарнинг йўқлиги билан боғлиқ. Буларга:

- биринчиси оталик жинояти, (оналар жинояти ўрганилмаган);
- иккинчиси оналар психикасининг бузилиши;
- учинчиси маҳаллий ҳокимиятнинг васийлигига қабул қилиш киради.

Мактабдаги ижтимоий ходимлар ушбу омилларнинг ҳар бири билан таниш бўлиши ва ушбу омиллар туфайли катта хавф остида бўлган болалардан хабардор бўлишлари керак.

Ҳарбий ва ажратмалардаги ота-оналар. Ота-онаси ҳарбий хизматни ўтаётган болалар фуқаролик оилаларидаги болаларга қараганда ҳар хил даражадаги стрессни бошдан кечирадилар[2]. Аксарият ҳарбий оилалар кўпинча тез-тез кўчиб кетишади ва кўплари чет эл ҳудудларида яшашилади. Ҳарбий оилаларнинг фарзандлари бир ҳудудда, жамоада вояга етишга бўлган устунликка эга эмаслар. Натижада, бу болалар кўпинча яқин муносабатларни ривожлантириш ва мажбуриятларни бажаришда қийинларга дучор бўладилар[3].

Ҳарбий хизматдаги оилаларда болаларнинг улғайиши, ушбу оила энг меҳрибон ва ёқимли бўлса ҳам жуда қийин кечади. Чунки тез-тез кўчиб ўтишлар, ҳарбий хизматдаги қийинчиликлар, шунингдек, махфийлик, стоицизм (рад этишнинг зарур ниқоблари) кабилар ушбу қийинчиликларни келтириб чиқаради.

Жон Бовлбининг таъкидлашича боғланиш, яъни меҳр-оқибат назарияси шуни кўрсатадики, бола - ғамхўрлик қиладиган, эҳтиёжларига жавоб берадиган, қийин пайтларда тасалли бера оладиган, қулайликни таъминлайдиган, меҳрибон, илиқ ва сезгир оилага эга бўлиш муҳимдир[4]. Болалик даврида кучли боғланиш ва қўллаб-қувватлашнинг муҳимлигини инобатга олган ҳолда, бу бола ва онага қанчалик катта стресс бериши мумкинлигини тушуниш мумкин. Ҳарбий хизмат натижасида жойлаштириш, бўлиниш оиланинг барча аъзоларига - кетаётганларга ва ортида қолганларга, олдиндан айтиб бўлмайдиган стресс туфайли таъсир қилади[5].

Ота-онаси узоқ муддатли фаол хизматда бўлган боланинг бошига тушадиган стресс кўп жиҳатда намоён бўлади. Кўпгина ҳолларда, ота-онанинг бувисига болани парваришга қолдириш ёки жойлаштириш вақтида ёш болаларда ички ҳаракатлар ташвиш ва қайғу аломатлари билан намоён бўлади. Болаларни парвариш қилиш бўйича мутахассисларнинг таъкидлашича, болалар ота-оналари томонидан яқин қариндошлари оиласига жойлаштирилгандан сўнг, ташқи кўринишида салбий белгилари даражасининг юқорилиги кузатилади. Бундай хатти-ҳаракатлар тажовузкорлик каби ўзини тутишни ўз ичига олади. Оналари бўлган оилага жойлаштирилган катта ёшли болаларда кўпинча хулқ-атвор яхшиланади, ёш болаларда эса бунинг акси кузатилади[6].

Ўзбекистонда жойлаштириш турлари: қариндошларига, шартнома асосидаги оилаларга, ижтимоий муассасаларга, юқорида қайд этилган қариндош ва шартнома асосида жойлаштирилганда вояга етмаган болаларни узоқ муддатга қонуний васийлик асосида жойлаштирилади.

Мактаб ижтимоий ходимлари ота-оналари ҳарбий хизматда бўлган болаларни, айниқса ота-оналари узоқ ҳудудларга хизматга жойлаштирилган болаларни, уларни ҳиссий қўллаб-қувватлаш учун аниқлашнинг баъзи усулларига эга бўлиши керак. Мактаб ижтимоий хизматчилари ҳарбий оилаларни аниқлаш учун мактаб ўқитувчилари билан яқиндан ишлашлари керак. Ўқитувчилар, мактаб маъмурлар ёки синф раҳбарлари ҳарбий ота-оналар билан биргаликда болани рўйхатга олишлари мумкин. Мактабдаги ижтимоий ишчилар ота-оналарнинг рухсатисиз болалар билан ишлай олмасликлари сабабли, ижтимоий ходим ҳар ўқув йилининг бошида улар кўрсатадиган хизмат турлари рўйхатини ёзма хабарнома шаклида юбориши керак. Ўқувчилар шаҳарчасига эндиgina кўчиб ўтган болалар, тенгдошларнинг қўллаб-қувватлаш гуруҳидан фойда олишади, унда ўқувчилар бошқа ўқувчилардан мактаб қоидалари ва маданияти билан танишади.

Жойлаштириш бутун оилага таъсир қилганлиги сабабли, мактаб ижтимоий хизматчилари болаларга оилавий ёрдамни таклиф қилиш орқали энг самарали равишда хизмат қилишлари мумкин. Агар болалар бувиси ёки яқин қариндошинининг қарамоғида қолса, бувиси ижтимоий ходими орқали мактабга кириш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Мактабдаги ижтимоий ходимлар ҳарбий хизматга юборилган ота-оналари бўлган оилалар ва ушбу оилалардаги болалар билан алоқа ўрнатишга ҳаракат қилишлари ҳамда керак бўлганда ҳам ҳиссий ва ҳам жамоавий ресурс ёрдамларини тақдим этишлари керак. Мактаб жамоаси ва синфдошлари томонидан ажратилган ёрдам пакети ота-оналар ва

ўқувчилар учун алоҳида эътибор бўлиб, ота-онаси узоқда бўлган ўқувчига ёрдам беришда кучли таъсир кўрсатиши мумкин.

Ота-оналарнинг ўлими. Ота-онани озодликдан маҳрум қилиш. Ота-оналарнинг руҳий касалликлари. Бошпанасизлик. Ота-оналарнинг ўлими. Болалар кўпинча ўлим билан таниш эмаслар, шунинг учун жамиятда ўлим ҳолатида атрофдаги одамларнинг унга ижобий муносабатда бўлишига тўсқинлик қиладиган чегаралар ўрнатилган. Мактабдаги ижтимоий иш ходими ва психолог, синф раҳбарлари болалар ҳамда ходимлардаги қайғу, йўқотиш ва аълам билан курашишга ёрдам берадилар, шунингдек бу маълумотларни ҳар куни болалар билан ишлайдиган синф ўқитувчиларига ҳам етказишлари керак. Ўқитувчилар ўз ўқувчиларига нисбатан ғамхўрликларини ҳулқ-атвор моделлаштиришдан бошлашлари керак[7]. Ўқитувчилар баъзи болаларнинг тушқунлик ва қайғу ҳис-туйғуларини қандай намоён этишини тушунишни ўрганишлари керак. Улар болага қайғу оғир ботганида, буни тан олишлари ва болага индивидуал эътибор беришлари учун ижтимоий ходим ёки психологни чақиришлари керак. Мактабнинг ижтимоий иш ходими ўқитувчини болада депрессия бўлган барча аломатларни аниқлай олишлари учун клиник депрессия белгилари тўғрисида огоҳлантириши керак. Ўқитувчилар ва мактаб ижтимоий ходими ўқувчиларни қўллаб-қувватлаш учун биргаликда ишлашлари керак.

Ота-онани озодликдан маҳрум қилиш. Ота-онаси қамоққа олинган бола жуда кўп қийинчиликларга дуч келади. Аввало, боланинг фаровонлигини таъминлашда ижтимоий ходим ота-онани ҳибсга олинишидан олдин болага дуч келган нарсалар ҳақида ғамхўрлик қилиши ҳам зарурдир, Гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш, ноқонуний жинсий алоқа, оиладаги зўравонлик ёки оилада болага шикаст етказиш учун бепарволик бўлганми? Ички ишлар ходимлари бу уйга тез-тез келиб турадиларми? Фақатгина бу омиллар болаларда кўрқув ва беқарорлик ҳиссини яратади. Бу ота-оналардан бирини ёки иккаласини олиб кетишганда ва болалар ўзларининг келажагига ишончлари комил бўлмаганда ҳамда ким уларга ғамхўрлик қилишида қийинлашади. Ушбу болаларнинг бир қисми болалар фаровонлиги (ҳимояси) тизимида ҳимояланади. Қолганлари одатда қариндошлар, айниқса бобо-бувиларнинг қарамоғида бўладилар.

Ота-оналарнинг қамоққа олишнинг шикастли таъсири одатда мактабда намоён бўлади. Ушбу болаларнинг аксарияти ҳиссий муаммолар туфайли махсус таълимни тугатадилар. Баъзи муаммолар болаларни бириктирилишдаги, боғланишидаги қийинчиликлардан келиб чиқиши мумкин. Оила тузилишидаги ўзгаришлар, масалан

ажралиш, фарзанд асраб олиш ва боқиш каби ходисалар, айниқса бу чақалоқлар ёки эрта болалик даврида рўй берса, боғланиш хавфсизлигига таъсир қилади[8].

Қамокқа олинган ота-оналарнинг фарзандлари кўплаб хавф омилларига эга ва жамланган хавф ҳақидаги назариялар шуни кўрсатадики, нафақат битта хавф омили боланинг натижасига, балки уларнинг тўпланишига ҳам таъсир қилади[9]. Бола ҳаётидаги хавф омиллари қанчалик кўп бўлса, қийинчиликлар эҳтимоллиги шунчалик юқори бўлади.

Ота-оналарнинг руҳий касалликлари. Ота-онанинг руҳий касаллиги болалар учун катта стрессни келтириб чиқаради. Бу бошпанасизлик, беқарорлик ва номувофик муносабатлар, шунингдек интизомий муаммоларга олиб келиши мумкин. Уларнинг аксарияти гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш билан биргаликда учрайдиган касалликларга эга. Бундай қийинчиликларга дуч келган ота-оналар болаларни тарбиялашга ҳаракат қилишади. Болаларнинг ота-оналари руҳий касалликлари учун даволанишмаса, мактаб ходимларини ота-оналар билан муомала қилиш қийин кечади.

Мактабдаги ижтимоий ходимлар, болани бошидан кечираётган қийинчиликларни англашлари биланоқ, уларга ёрдам кўрсатиши мумкин. Руҳий касал бўлган ота-оналардан бўлган болалар кўпинча ота-онада муаммолар борлигини билишмайди. Бола бутун дунё ўзи хоҳлаганича яшайди деб ўйлайди. Мактаб ижтимоий иш ходимлари юқоридагидай оила фарзандларига мактабда бутун кун давомида изчиллик, мустаҳкамлик, барқарорлик ва тузилиш мавжудлигини таъминлашга ёрдам беради. Ижтимоий ходимлар болани эмоционал қўллаб-қувватлаши, боланинг мактабда тушлик қилиши, мактабга бориши ва ундан қайтиш автобуслари ҳамда етарлича кийим-кечак каби зарур ресурсларга эга бўлишини таъминлаш учун бола билан индивидуал равишда ишлашади. Бу болалар мактабда ижобий рол моделларига эга бўлиши жуда муҳимдир. Ижтимоий ходимлар ушбу болаларга уларга ғамхўрлик ва ёрдам кўрсатадиган ўқитувчилар мавжудлигига ишонч ҳосил қилиши учун режалаштириш ва ўқитувчиларни танлашда ёрдам беришлари керак.

Бошпанасизлик. Бошпанасиз болалар деб - шахсий уйига эга бўлмаган, ижарада ёки умумий яшаш уйларида яшовчи оилалардаги болаларга айтилади. Улар кўпинча ота-оналарнинг руҳий касалликлари, алкоголь ичувчанлиги, гиёҳвандлиги ёки оиладаги зўравонлик туфайли уйсиз қолишади. Уйсиз болалар қарийб мактабга доимий равишда келмайдилар[10]. Уй-жойсиз болаларнинг деярли ярми, камида битта ривожланиш кечикишларига эга, масалан, тил кўникмалари, нозик ёки қўпол воситаларни

мувофиқлаштириш ёки шахсий ва ижтимоий кўникмаларни ўзлаштириш мавжуд бўлади[11].

ХУЛОСА

Мактаб ижтимоий ходимлари уйсиз болалар яшайдиган жойларга ташриф буюриб, уларни мактабга боғлашга ҳаракат қилишлари керак. Кўплаб халқ таълим бошқармалари муҳтож болалар учун поябзал, кийим-кечак ва бошқа зарурий воситалар билан таъминлайди. Мактабнинг ижтимоий ходими оилани иложи борица кўпроқ жамоат манбалари билан боғлаши керак. Ижтимоий ходим боланинг мактабда нонушта ва тушлик олишига ишонч ҳосил қилиши керак. Мактаб ижтимоий иш ходимлари мактаб таълимини кўллаб-қувватлашдаги хайрия йўналишидаги нодавлат нотижорат ташкилотлари ва муассасалар, кўнгиллик хомийликдаги шахслар билан биргаликда ижтимоий химояга муҳтож бўлган оилаларга ёрдам кўрсатишлари керак. Баъзан мактаб ижтимоий ходими болаларнинг мактабга боришини таъминлаш учун махсус транспортни ташкил қилиши керак. Мактабда бола билан ўтказиладиган вақт минимал бўлса ҳам, ундаги ривожланиш кечикишининг жиддийлашишига йўл қўймайди ва кимдир унга ғамхўрлик қилаётганини кўриши орқали боланинг фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Rutter, M., & Quinton, D. (1977). Psychiatric disorder: Ecological factors and concepts of causation. In H. McGurk (Ed.), *Ecological factors in human development* (pp. 173– 187). New York: North-Holland.
2. Hardaway, T. (2004). Treatment of psychological trauma in children of military families. In N. B. Webb (Ed.), *Mass trauma and violence: Helping families and children cope* (pp. 259–282). New York: Guilford Press.
3. Wertsch, M. E. (1991). *Military brats: Legacies of childhood inside the fortress*. Bayside, NY: Aletheia.
4. (Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books.
5. Ender, G. (Ed.). (2002). *Military brats and other global nomads*. Westport, CT: Praeger.
6. Kelley, M. L., & Fals-Stewart, W. (2004). Psychiatric disorders of children living with drugabusing, alcohol-abusing, and non-substance-abusing fathers. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43(5), 621–628.
7. Shaw, P. A. (2004). Death and divorce: Teaching dilemmas or teachable moments? *Kappa Delta Pi Record*, 40(4), 165–169.

8. Johnson, E. I., & Waldfogel, J. (2002). *Children of incarcerated parents: Cumulative risk and children's living arrangements* (JCPR Working Paper 306). Chicago, IL: Joint Center for Poverty Research, Northwestern University and University of Chicago. Available at www.jcpr.org/wp/wppprofile.cfm?id=364
9. Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316–331.
10. Hicks-Coolick, A., Burnside-Eaton, P., & Peters, A. (2003). Homeless children: Needs and services. *Child and Youth Care Forum*, 32(4), 197–210.
11. Webb, N. B. (2003). *Social work practice with children* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
12. Абдурахмонова, М. М. (2020). Ижтимоий иш касбий фаолиятининг мактабга йўналтирилган соҳасини ривожланишида жаҳон амалиёти тажрибалари. *Журнал Социальных Исследований*, 3(6).
13. Абдурахмонова, М. М. (2021). ТЕОРИИ МЕЖСЕКТОРАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ К ЗАЩИТЕ ДЕТЕЙ. *Человек. Наука. Социум*, (2), 62-74.
14. Козоков, С. З. (2020). ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИГА ТАЪСИРИ. *Журнал Социальных Исследований*, 3(1).
15. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). УЗБЕКСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА. *Ученый XXI века*, 62.
16. Isroilov, M. (2022). The system of education and its interaction with the concept of spirituality. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(1), 88-93.
17. Абдурахмонова, М. М., & Содикова, Д. Ш. (2020). EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PREPARATION OF QUALIFIED PERSONNEL. *Человек. Наука. Социум*, (2), 8-27.
18. Казаков, С. З. (2019). Социальные факторы формирования представлений о предпринимательстве в Узбекистане. *Социальная политика и социальное партнерство*, (12), 55-63.
19. Ismoilovich, I. M. (2021). THE SOCIETY IS AT A NEW STAGE OF DEVELOPMENT PRIORITY IN EDUCATION SYSTEM REFORM FUNCTIONS.
20. Абдурахмонова, М. М., & Орипов, А. (2019). Основные направления и приоритеты научной актуализации информационной парадигмы гражданского общества. *Мировая наука*, (12), 56-59.

21. Abduraxmonova, M., & A'zamova, Z. (2021). O'ZBEKISTONDA PENSIYA TA'MINOTI TIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM JIHATLARI. *Интернаука*, (7-2), 91-93.
22. Sharipova, K., & Abduraxmonova, M. (2021). O 'ZBEKISTON MAKTABLARIDA MEHRIBONLIK UYLARI TARBIYALANUVCHISI BO 'LGAN O 'QUVCHILAR BILAN IJTIMOIIY ISH AMALIYOTI ISTIQBOLLARI. *Студенческий вестник*, (8-3), 82-83.
23. Abdurakhmonova, M., Karimova, G., & Karimova, M. (2021). ROLE OF ETHICAL CULTURE IN PREVENTING VIOLENCE AMONG SPUPILS. *Интернаука*, (11-2), 50-51.
24. Mukumzhanovna, M. M. (2022, March). THE ROLE OF ARCHIVAL ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF SOCIAL MANAGEMENT IN UZBEKISTAN AT THE PRESENT STAGE. In *E Conference Zone* (pp. 13-17).
25. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. (2020). Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. *Chief Editor*, (5), 8.
26. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. Chief Editor.
27. Tojaliev, A. A. (2021). Higher education system-a guarantee of sustainable development of society. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 1021-1025.
28. Tojaliyev, A. A. (2020, December). The Role Of Innovative Activities Of Highly Qualified Personnel In The Strategic Development Of The Regions. In *International scientific and current research conferences* (pp. 154-156).
29. Tojaliyev, A. A. Perfection of bachelor degree students training in the conditions of innovative development. *Published European Journal of Business Social Sciences (EJBSS)*, 7, 133-141.
30. Zokirovich, Q. S. (2021). Social factors of entrepreneurship support in Uzbekistan. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1502-1507.
31. Муйдинова, М. М. (2020). АРХИВЫ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ В СОЦИАЛЬНОМ УПРАВЛЕНИИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ. *Журнал Социальных Исследований*, (SPECIAL 1).

32. Usmanov, N., Ganiev, B. S., & Karimova, G. Y. (2021). The Philosophical Basis For The Formation Of Spiritual Maturity Among Young People. *Oriental Journal of Social Sciences*, 33-37.

33. Tojaliyev, A., & Tojaliyeva, G. (2021). INNOVATIVE DIRECTIONS IN THE FIELD OF PEDAGOGICAL EDUCATION. *Теория и практика современной науки*, (5), 22-25.

34. Bozarov, D. M., & Karimova, G. Y. (2021). ROLE OF THE SELF-ORGANIZATION MODEL IN COMPLEX SOCIAL SYSTEMS. *Oriental Journal of Social Sciences*, 1-9.